

РЕФЛЕКСІЯ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ЗАСАД СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ*

Юрій ЯКОВЕНКО, Алла ЯКОВЕНКО

Copyright © 2010

Саморефлексія для кожного соціального організму є засобом підтримки його нормального функціонального стану. Й такий організм як світова соціологічна спільнота теж прагне цього, намагаючись уточнити закономірності розвитку не тільки соціумів і різноманітних їх складових, а ще й удосконалити основи власної наукової діяльності. Рефлексія з приводу науки стимулює розвиток соціології науки, тоді як рефлексія на предмет самої соціології інтенсифікує розробку соціології соціології. При цьому продукується велика кількість відповідних за змістом текстів – як паперових, так і електронних. Водночас йдуть дискусії на різноманітних соціологічних конференціях, форумах, конгресах, круглих столах щодо основних тенденцій розвитку соціології та її кризового стану, що заслуговують на дослідницьку увагу, адже ще І. Валлерстайн зауважував, що такий стан – це невід’ємна риса соціології (подано з [8, с. 7]).

Приблизно із 60-х років ХХ століття розпочалося становлення такого напрямку соціології, як рефлексивна соціологія (згодом соціологія соціології), котрий особливо активно освоювали Р. Фрідріхс, Ч. Мілс, А. Гоулднер, Н. Бірнбаум, С. Анзенштадт, Дж. Рітцер, Ю. Качанов. Отож предметом вивчення постає сама соціологія, зокрема співтовариство соціологів, відношення соціологів і представників влади і тому подібне. Звісно, що за час існування соціології питання її статусу як науки, її перманентного кризового стану неодноразово обговорювалося ученими різних країн і до 60-х років. До цього процесу були задіяні ще представники класичного етапу розвитку соціології О. Конт, Е. Дюркгейм, М. Вебер та інші, а також їхні наступники. Самі класики соціологію розуміли як позитивну науку, котра покликає копіювати природничі науки, і як дисципліну, що використовує популярні на той

час наукові методи і встановлює у соціальному світі регулярність, повторюваність, тобто *соціальної закономірності*. Однак таке позитивне знання не змогло дати пояснення причин, обставин і фактів низки невдач соціології, на що звернув увагу в 70-х роках американський соціолог А. Гоулднер [див. 1]).

На відміну від попередників, він прагнув з’ясувати місце і роль соціології для нього добре знайомих демократичних суспільств другої половини ХХ століття, виходячи з аналізу її відносин з суспільством, з державою та оцінюючи реальний стан “соціологічної інфраструктури”, тобто системи закладів, у яких працюють соціологи. Йшлося, власне, про дослідження соціального зумовлення і навіть взаємозалежності змісту соціальних теорій та емпіричних досліджень від панівних у соціумі відносин, а відтак і від тих цінностей, які прийняті і продовжують обстоювати добробут (масове споживання), до яких належать західні суспільства і перш за все США.

Сама рефлексія серед соціологів з настанням ХХІ століття не зникла, а тільки набула нових форм і результатів. Робота XVI Всесвітнього соціологічного конгресу в м. Дурбан (ПАР) у 2006 році дала значний поштовх до дискусій учених з даних питань. Соціологічний конгрес – це місце підведення підсумків розвитку як соціології в цілому, так і досягнень окремих наукових шкіл, оцінки ефективності методів дослідження. Специфіка цього останнього конгресу полягає у тому, що відбулося підведення підсумків за ХХ століття. Зокрема, було виявлено, що на старті ХХІ сторіччя не вистачає концепцій, які давали б підстави продукувати адекватні відповіді на актуальні питання практики суспільного життя. Скажімо, в Україні бракує нових ціннісних принципів успішної діяльності так званих нових українців, у тому числі підприємців, менед-

* Стаття підготовлена за матеріалами публікацій [11; 18].

жерів, науковців. І це незважаючи на те, що в сучасному суспільствознавстві виділяють декілька рівнів теоретичного осмислення суспільних процесів і явищ, а саме соціальну філософію, соціальну теорію, соціологічну теорію, а в соціології – це ще й спеціальні або галузеві теорії [див. 9]. Загально визнано, що соціальна філософія – це сфера теоретичного аналізу самих загальних, універсальних закономірностей, властивих суспільству в цілому як у його зв'язках з природою, так і з психікою людини. Соціальна теорія також вивчає властиві суспільству в цілому закономірності, але обмежує свій предмет власне соціумом з властивими йому соціальними процесами і явищами.

Натомість соціологічна теорія співвідносить вивчення соціальних явищ і процесів безпосередньо з предметом і методами соціології, здійснюючи, зокрема, емпіричну верифікацію знання, що істотно її відрізняє від соціальної філософії. Соціологія має власну історію. Здебільшого етапи її розвитку виписують таким чином: протокласичний, класичний, модерн і постмодерн. Оскільки нині вкотре мовиться про кризовий стан соціологічної теорії, то його природно називають перехідним етапом від класичних теорій до теорій модерну та постмодерну і навіть до теорій інтегралістських, що окреслюють п'ятий етап розвитку соціології – *універсумний*. Зауважимо, що в країнах, які не відносять до економічно розвинених, теоретична соціологія залишається тільки класичною [див. 10, с. 27–29].

Коментуючи матеріали останнього (XVI-го) конгресу Міжнародної соціологічної асоціації (МСА), Ж. Тощенко і М. Романовський, спираючись на матеріали ще й інших міжнародних форумів соціологів, публікацій у періодичних виданнях МСА, новітніх монографій і матеріалів з мережі Інтернету, висловили свої уявлення щодо **тенденцій розвитку соціології** в сучасному світі таким чином:

“1. Продовжується експансія соціології, яку можна описати в термінах фундаментальних наукових категорій **простір і час**. Просторова експансія пов'язана із взаємодією, що відбувається на межах соціологічного знання з цілим комплексом сучасних наук як про суспільство і людину, так і про природу. Водночас ця межа розвитку сучасної соціології уконкретнюється в *історизації* соціології, в інтеграції історичного вимірювання з аналізом сучасних соціальних реальностей. Ось чому велика кількість феноменів, котрі потрапляють у поле уваги соціологів, не просто уможли-

лює, а й увірогіднює дослідження “парадоксальної” поведінки людей, груп і мас.

2. Процес такої “експансії” супроводжується дослідженням все нових аспектів практичної, почасти національної, етнічної і регіональної конкретики, а на цій основі – збагаченням соціологічного знання. Це спричинувало відмову від перегляду опрацьованої сукупності теорій і підходів у соціології, що склалися на матеріалі європоцентристських або північноатлантичних шкіл у єдності їх емпіричної та сутнісної складових. Причому найсильніший імпульс зростання соціології вшир додали нові інформаційні технології, що перетворили наукове знання справді у всевітній інструмент. У цьому контексті девіз дурбанського конгресу: “Якість соціального існування у глобалізаційному світі”, дозволив учасникам форуму висвітлити широкий спектр досягнень соціологічної думки.

3. У площині соціологічного аналізу завдяки позначеним вище тенденціям виявляються нові об'єкти досліджень..., скажімо, питання про соціологію катастроф.

4. У цілій низці дослідницьких напрямів останніми роками досягнуте більш деталізоване, істотно поглиблене розуміння об'єктів вивчення. Один з них – результат повального захоплення глобалізацією, коли в реальності швидко виявилися зворотні тенденції.

5. Накопичення різнопланового емпіричного матеріалу в різних країнах і континентах веде до уточнення і поняття, і сутності взаємодій у рамках глобалізації. Наявне у цьому контексті уточнення іноді має програмний характер: так у соціології феміністської орієнтації (докладно див. у роботі Дж. Рітцера [15]) знайшов відображення час утвердження жінок-соціологів у професійному співтоваристві, що стимулював перехід до гендерного підходу; у сфері соціології владних відносин помітною є тенденція руху від акценту на корупції до корозії влади. Такі новації закономірно породжують ускладнення теоретичних побудов у соціології. Цим шляхом пішов Дж. Александер, створивши “культуральну соціологію” на місці “культурних досліджень”, що набули неабиякого поширення (“культурного повороту” [16]). Вводячи культуру як незалежну змінну в дослідженнях суспільства, Александер вважає можливим вихід на фундаментальні проблеми і на специфіку будь-якого суспільства.

6. Значущою уявляється тенденція актуалізації певних проблем нашої науки. Очевидно, що актуальність невід'ємна від специфі-

ки ситуацій у конкретних регіонах, на континентах, в окремих країнах. Так, у соціології, традиційно іменованої “західною”, на перший план виходять дослідження різноманіття релігій, на другий – такі теми “північноатлантичної” соціології, як постмодерн, наслідки масової інтернетизації (наприклад, проблема *блогів* – індивідуальних інтернет-щоденників), фемінізм або громадянське суспільство. Характерно, що один з тих, хто надавав увагу цій проблемі – Дж. Александер, відводить останньому роль ідеалу, навіть утопії: до нього треба прагнути, але воно далеке від реалізації.

7. У соціології останніми роками відбувається зміна акцентів із знаку плюс на знак мінус. Раніше позитивні акценти в оцінках того, що відбувається у світі, змінюються. Опонентом тих, хто робить глобалізацію головним поглядом на сучасний світ, став відомий американський соціолог Дж. Рітцер. Він підмітив таке: в масовому порядку глобалізується *ніщо* (аналог *симулякра* Ж. Бодрийяра). Перефразовуючи відому сентенцію (“коли історики переписують історію, народ виходить на вулиці”), можна сказати: **коли хитається понятійний апарат – падають уряди** (до речі, керівництво Всесвітнього банку вже і в цьому контексті змінилося).

8. В аспекті методологічних (їх можна розглядати і як метатеоретичні) стратегій сучасної соціології великих змін в останні десятиріччя не відбулося. Як і раніше, домінують три підходи. Перший – *соціологічний реалізм*, що постулює первинність суспільства стосовно людини (що правда тут набув поширення критичний штамп – “методологічний антигуманізм”). Другий – *соціологічний номіналізм*, що стверджує зворотне – прямує у своїх пошуках від людини до суспільства. Дещо свіжіше сприймається третій підхід – *соціальний конструктивізм* (варіант його – “соціологія життя”), що долучає до сфери аналізу рівноправну тріаду – свідомість, поведінку індивідів і груп, середовище їх розгортання. Звідси і відомі полюси у розумінні предмета соціології і підходи до її дисциплінарного методичного інструментарію, що донедавна відображалися в конфлікті між тими, хто обстоював якісні погляди і хто наполягав на кількісних методах. Нині ця *суперечка затухла*. Знайдений деякий модус вівенді (спосіб співіснування). Але проблема первинності того чи іншого із засновків соціального залишилася” [17, с. 3–10].

Отже, і сьогодні має місце не втрачене прагнення дослідників осмислити витоки соціоло-

гії, реальні засади соціальних і соціологічних досліджень. Тому цілком своєчасною є поява монографії Н.Б. Отрешко “*Трансформація епістемологічних основ соціології: суб’єкт, метод пізнання, картина соціального світу*” [12], що рекомендується всім тим, хто цікавиться проблемами соціологічної теорії. І справді, у тексті піднімаються фундаментальні аспекти сучасного соціологічного пізнання. Проте вважаємо, що ці аспекти заслуговують уваги не тільки окремих експертів, котрі професійно цікавляться теоретичною соціологією як своєю вузькою спеціалізацією, а й широкої соціологічної громадськості, представників якої запрошуємо до дискусії. Наразі ж прагнемо створити *поле компетентної рефлексії* з приводу формування нових принципів соціогуманітарного знання при переході у соціальних науках від класики до некласики і постнекласики. Матеріал для такої рефлексії дає зміст недавніх дискусій, що передували 3-му Всеросійському соціологічному конгресу в Москві (листопад 2008) і мали місце безпосередньо під час його роботи, а також надбання 1-го конгресу Соціологічної асоціації України у Харкові (жовтень 2009).

Відгуків про московський конгрес більш ніж достатньо. Зокрема, віце-президент Російського товариства соціологів С.А. Кравченко пише таке. По-перше, “...соціокультурна динаміка породжує постійні виклики культурі соціологічного теоретизування і мислення, на які соціологи всіх часів намагалися відповідати. Змінюється не тільки соціум як сукупність об’єктивних інституційних структур, соціальних і культурних типів, цінностей і норм, але і те, як люди, котрі проживають у різних культурних світах, суб’єктивно інтерпретують і конструюють суспільство, роблячи це, природно, по-різному. Розширяються масштаби впливу віртуальної реальності на всі нові сфери. Відповідно, соціологам доводиться рефлексувати стосовно свого теоретико-методологічного інструментарію. При цьому перебудовується культура мислення, що підлягає все більш складній динаміці. Ці виклики... зачіпають динаміку соціологічної уяви” [6, с. 14–15].

По-друге, “...тип соціологічного теоретизування залежить від такого чинника, як *динаміка характеру наукового дискурсу, від його історії*: в умовах ускладнення нелінійності евон все частіше охоплює розриви, ірраціональне, парадоксальне. Влада конкретного дискурсу впливає на характер теоретизування учених-соціологів. Немає підстав однозначно

погодитися з тим, що достовірність/невірогідність концепцій залежить від змісту панівного типу культури. Сьогодні на *культуру наукового теоретизування* не стільки діють об'єктивні реалії флуктуації культур (зрозуміло, що їх не можна зменшувати!), скільки соціальні агентства (Е. Гіденс). А це перш за все означає, що має місце надзвичайно збільшена роль колективних соціологічних акторів у легітимації конкретних теорій і концепцій, між якими йде боротьба за домінування *типу соціологічного теоретизування*. На це впливають розвиненість та інститути соціологічного знання конкретної країни, особливості національних соціологічних полів і колективних габітусів. Так, на XVI Всесвітньому соціологічному конгресі в Дурбане визначилася принципово нова динаміка протистояння між колективними соціологічними акторами: домінування американської та європейської культур соціологічного теоретизування, поза сумнівом, зберігається, але процес інтернаціоналізації соціології все рельєфніше знаходить поліцентричність, котру свого часу спрогнозував П. Сорокін. Це знайшло відлуння у презентації цікавих незахідних соціологічних парадигм, що припускають інші підходи до модернізації, модерну і постмодерну, до інтерпретації людини і суспільств, їх соціального здоров'я і благополуччя, до трактувань перебігу соціального часу, релігійності, секуляризації і т. д. При цьому те, які теоретичні підходи знаходять авторитет і починають циркулювати в монографіях і соціологічних підручниках, а які "старіють", визначається не стільки пануючим типом культури і навіть не власне науковою значущістю, валідністю, прогностичною силою теорій (на жаль, праці Сорокіна донині не зайняли належного місця у світовій соціологічній літературі, особливо навчальній), скільки ініціативою самоорганізації національних соціологічних асоціацій, які забезпечують презентацію і публікацію наукових праць своїх представників. Проте не лише цей чинник вагомий. Конкурентоспроможність та авторитет теорії або концепції залежать також від наявності в індивідуальних і колективних соціологічних авторів не тільки наукового, а ще й економічного, політичного і символічного капіталів. Останній особливо важливий: бренди соціологічних, як і інших, теорій виникають як за допомогою самоорганізації і самовідтворювання ідей, так штучно, цілеспрямовано, головню через канали маркетингових комунікацій, видавництва, індекси

цитування тощо. Як технологія, що дозволяє проводити символічний капітал у соціологічному знанні, зростає роль перформансу, спектаклізації, граїзації. Прикладами тут є іміджеві назви перформативного типу теоретичних підходів: "Суспільство спектаклю" (Р. Дебор), "Макдональдизація суспільства" (Дж. Рітцер), "Текуча сучасність", "Текуче життя", "Текуча любов" (роботи З. Баумана).

Таким чином, очевидно, що на характер соціологічного теоретизування впливають багато динамічних чинників. Серед них головним є саморозвиток матерії і зростаюча динаміка людських співтовариств [див. 13; 14]. Перехід до кожної нової соціологічної метапарадигми констатує проходження певного порогу динамічної складності у розвитку соціуму. Сутнісно кожне нове покоління світової соціологічної теорії слідує за зростаючою динамікою людських співтовариств [див. 4; 5]), відображає її" [6, с. 16–17]. Зазначене підтверджують підсумки роботи 1-го конгресу Соціологічної асоціації України, у тому числі і секції №1 "Методологічна невизначеність в епоху постмодерну": слабкою ланкою в ланцюзі дослідницьких рішень при здійсненні багатьох соціологічних проектів (особливо при написанні дисертацій) є процедури обґрунтування цих рішень, а саме логічні помилки на початковому етапі проекту, зокрема в аспекті розрізнення методологічних принципів і теоретичних засад кожного проекту [див. 18].

Загалом робота секції ініційована науководослідним комітетом САУ з питань логіки та методології соціології (голова – Ю.І. Яковенко, заступник – Є.І. Головаха, наша адреса: yakoven2007@rambler.ru). У підсумку основна суперечність сучасного стану методології соціологічного дослідження сформульована з приводу як епістемологічних принципів соціології, так і епістемологічного статусу її об'єкта. Так, *соціальний феномен* уже традиційно розглядається як безпосередньо спостережуваний аспект соціальної реальності, а *соціальний ноумен* як елемент соціальної дійсності і в той же час як результат конструктивістської діяльності агентів у різноманітності полів соціального простору. Але вказані розбіжності між феноменальним і ноуменальним у соціальному світі ще поволі осмислюються вітчизняними соціологами і, незважаючи на величезну кількість праць, у назві яких використовуються словосполучення *соціальний феномен*, ще не стали об'єктом значущого за результатами дослідження. (Зауважимо, що тут немає

потреби розрізняти поняття “соціальне явище” і “соціальний феномен”, котрі у цьому контексті можуть розглядатися як співмірні за змістом.)

Відомо, що поняття **феномен** (явище) і **ноумен** в історії філософії були методологічною підставою для формування різних епістемологічних стратегій теоретизування – відповідно *емпіризму* та *субстанціалізму* і *суб’єктивізму* та *раціоналізму*. Зазначені стратегії знайшли втілення і у соціології. Наразі нагадаємо, що логіка міркувань пошуку об’єкта наукового пізнання від феномена до ноумена і назад уперше зреалізована у філософії Платона, а в завершеній формі одержала втілення у філософії Канта. У соціології вона розвинена Парсонсом, а її схематичне оформлення наведено в книзі: М.В. Ільїна “Слова і значення” [див. **3**, с. 395] та подане у журналі “Психологія і суспільство” [див. **18**, с. 103].

Спостерігати, за канонами *емпіризму* [2], означає бачити соціальний світ таким, яким він безпосередньо відображається у відчуттях спостерігача. Таке уточнення емпіризму одержало назву *сенсуалізм*, згідно з яким джерелом пізнання є відчуття, а предметом – реальність, що існує зовні та незалежно від людських відчуттів. Так отримане знання зазвичай набуває форму узагальнень вірогідності з приводу взаємодій між спостережуваними явищами. В марксизмі це положення набуло істотного діалектичного уточнення. По-перше, за можливості перевірити ці узагальнення на практиці, останні здобувають статус об’єктивно істинних знань; тобто тут процес пізнання і суспільно-історична практика залишаються нерозривними. По-друге, пізнання завжди відбувається через перехід від емпірії до теорії, котра, зі свого боку, здатна впливати на розвиток емпіричних методів та удосконалювати емпіричні узагальнення.

Проте представники емпіризму далеко не завжди враховують це зауваження і зводять пізнання до ретельного накопичення фактів, пов’язаних із постійними спостереженнями. Скажімо, популярним у соціологічній літературі [див. 2] є приклад того, як виникнення страйків можна послідовно пов’язати із розмірами промисловості, типом технології, рівнем інновацій, характеристиками робочої сили, місцевою політичною культурою, управлінською практикою, членством у профспілках, загальною економічною активністю населення і т. п. Цей перелік можливих і почасти значущих чинників не є, за визначенням, остаточним; до того ж результати досліджень ма-

ють характер статистичного узагальнення досвіду. Наслідками вживання такого підходу до пізнання, який зумовлений фрагментуючим поглядом на соціальний світ, тобто сприймається як потік окремих подій, що позбавлений глибинного впорядкування. Отож *емпіризм не здатний на більше, аніж на підсумовування наслідків споглядання*.

Загалом емпіричні узагальнення можуть виходити за межі споглядання лише як гіпотетичні твердження, а звідси відповідні “закони” – суть результати винятково емпіричних узагальнень. Ще одна відмінна ознака емпіризму – прагнення до того, щоб усі поняття, що використовуються в описах і поясненнях, визначати тільки у термінах споглядання. Мову соціолога у рамках такого теоретизування розуміють лише як зручний “стенографічний” запис задля організації і підсумовування сприйнятого. Тому вона щонайперше позбавляється світоглядного змісту. Поняття, що не підлягають такому продукуванню, сприймаються з підозрою як “філософські”, а ще гірше – як ідеологічні, котрі пропонується вилучати із соціології.

Яскраві приклади названого можна віднайти в емпіричній інтерпретації і трансформації таких понять, як **аномія і відчуження**, узятих відповідно з творів Дюркгейма і Маркса. Примітно, що обидва поняття підлягають переінтерпретації у напрямку співвіднесення із спостережуваними поведінковими станами. І це зрозуміло чому. Джерелом пізнання є відчуття, а реальність, що існує незалежно від них, – його предметом. Відтак емпіризм, нехтуючи раціональними структурами свідомості, – це достатньо *однобічне методологічне настановлення*, яке не в змозі забезпечити повновагомим науковим знанням, що відповідає потребам нового століття. Вказане настановлення – це явна суб’єктивістська методологічна позиція тих науковців, котрі зорієнтовані на неї, незважаючи на зовнішню об’єктивність їхніх думок. Цей суб’єктивізм досить специфічний, оскільки не визнається самими емпіриками, які переконані, що, спираючись на емпіричну дійсність (факти), кількісні методи за умов виключення так званих “беззмістовних”, себто загальних понять, вони досягають об’єктивного знання.

Окреслена методологічна позиція у соціології називається **позитивістською**. Із моменту її виникнення філософський емпіризм трансформувався у позитивізм. Однак, з огляду на те, що позитивізм давно вийшов за

межі соціології і знайшов своїх прихильників не тільки в суспільствознавстві, але і в природознавстві і навіть у математиці, власне емпіризм у соціології не зник. Річ у тому, що у структурі соціологічного знання існує емпіричний рівень. Це зумовило той факт, що емпірична орієнтація значної частини соціологів, і навіть когорта тих, хто не задіяний до проведення систематичних емпіричних досліджень, зберігається й донині. Тому не дивно, що між емпіриками і тими, хто бачить в емпіричній методологічній орієнтації обмеження для розвитку соціологічного знання, продовжується гостра боротьба, що наявна з моменту виникнення соціології як самостійної науки.

На противагу емпіризму (сенсуалізму) і субстанціоналізму, які у світоглядному форматі мали матеріалістичну орієнтацію, в історії філософії існували ще й *суб'єктивізм* і *раціоналізм*. Між ними наявні свої відмінності, але позиції їх представників співпадали в тому, що у світорозумінні вони тяжіли до ідеалізму, джерелом пізнання не вважали зовнішній світ, а, скажімо, розум (раціоналісти). Отже, суб'єктивізм – це методологічна орієнтація на суб'єкта, яким може визнаватися або людина, або навіть якась сила, що наділена волею, включаючи волю до пізнання. Водночас сенсуалізм і раціоналізм розходяться у тлумаченні джерела пізнання (відповідно для них значущі відчуття і розум), а субстанціоналізм і суб'єктивізм дають відмінні інтерпретації предмета пізнання і розумінні природи знання. Все це позначилося на історії розвитку соціологічного знання, включаючи її сучасний стан.

Згідно із *соціологічним суб'єктивізмом* [див. 2] соціальні події (наприклад, вище-згадуваний страйк), не можна описувати з допомогою винятково фактів (тих, що їх супроводжують), тобто незалежно від суб'єктивної інтерпретації цих подій. Тому страйк, що розглядається як соціальне явище, – це не якийсь вид поведінки, котрий можна безпосередньо співвіднести статистично з іншим фактом чи фактами. Його зміст можна з'ясувати, спираючись на пояснення та інтерпретацію суб'єктів соціального світу, які діють головно через розповіді самих страйкарів, думки менеджерів, представників громадськості тощо. Страйк – це не “річ”, незалежна від певних інтерпретацій; він саме ця інтерпретація і є.

Суб'єктивізм названої позиції сутнісно відмінний від заздалегідь опрацьованого типу суб'єктивізму: а) це – свідоме неприйняття соціального факту як об'єктивної реальності;

б) це – інтерпретація соціальної реальності як винятково сконструйованої, параметри якої залежать від волі суб'єкта такого конструювання; в) це – заперечення об'єктивності соціологічного знання й узагалі інтерпретація науки як засобу конструювання світу і водночас витлумачення останнього як результату такого конструювання. При цьому складність полягає в тому, що подібні погляди досить широко культивуються як такі, що приходять на місце класичної науки і наукової картини світу, включаючи соціологію і створену нею *картину соціального світу*, які нібито вичерпали свій епістемологічний (пояснювальний) потенціал і тому на їх місце повинні прийти неокласичні і постнеокласичні інтерпретації.

Проте насправді все має інший вигляд. Предметом інтерпретації є не соціальне явище, тобто не страйк як такий, а відношення-ставлення до нього соціальних суб'єктів, здійснюване з різних позицій, які визначаються графічним місцем їх перебування, культурним досвідом та соціально-груповими умовами їхньої життєдіяльності. От чому ще століття тому, а в деяких країнах і дотепер, страйк розглядався працедавцями як злочин, для придушення якого вони могли викликати поліцію і розстрілювати страйкарів. Натомість самі страйкарі вбачали й донині вбачають у страйку єдино можливий засіб боротьби за свої права. Звідси очевидно, що соціальні явища – це не результат раціональних конструкцій, а об'єктивна реальність, що підлягає пізнанню.

З історії філософії відомо, що так званий *емпіріокритицизм* (критика досвідного пізнання) в особі Маха та Авенаріуса ще на рубежі XIX і XX століть пояснював світ як комплекс відчуттів. І цей методологічний непотріб, на жаль, у наш час проник у соціологію, неабияк змінивши свій вигляд, намагаючись витлумачувати соціальний світ як своєрідний набір інтерпретацій. Вочевидь із часу проголошення епохи постмодерну провідні соціологи фактично розкололися на два табори у ставленні до соціального світу. Одні кидали виклик класичній картині цього світу, інші, яких не так багато, шукали відповідні на подібні виклики. Але все звелось до питання про *епістемологічний статус об'єкта соціологічного пізнання*. Річ у тім, що всі так звані неокласичні, постнеокласичні і модерністські *соціологічні* теорії обертаються навколо другого/іншого *як* об'єкта пізнання, позбавляючи його статусу суб'єкта, а фактично, ігноруючи його волю.

Радянська соціологія достатньо активно і належним чином реагувала на ці виклики. Вона на дух не сприймала *іншого* у ролі суб'єкта пізнання. Проте вже майже двадцять років у пострадянському соціологічному просторі наявна методологічна переорієнтація у пошуку відповіді на це питання і... надалі некритично запозичаються західні моделі теоретизування.

Пізнання, у його соціологічному осмисленні, – це вирішення проблеми свободи дій, де об'єкт пізнання – предмет конкретних владних (вольових) відносин, а предмет пізнання – способи і технології здійснення влади. І якщо об'єктом пізнання є *інший*, то він одночасно постає об'єктом і предметом владних відносин до нього. Але навіть в інтеракціонізмі, де розглядаються інтерсуб'єктивні взаємини, кожна із сторін, немов би визнаючи в “іншому” суб'єкта, розглядає його як об'єкт дії, а не як людину. З цього приводу виникає зовсім не риторичне питання: “А чи була випадково така могутня хвиля охоплення студентів соціологією як навчальною дисципліною та відкриття відділень і навіть факультетів соціології багатьох ВНЗ?” Ця хвиля, щоправда, не тільки захлинулася, а й почала свій відхід від омріяних берегів соціологічного професіоналізму. Вона супроводжується профанацією викладання, передусім суперечливих аспектів так званих теоретико-методологічних засад соціологічного пізнання й особливо – емпіричного.

Разом із розгортанням сучасного процесу глобалізації, не лише не утвердилася комплексна наука – *глобалістика*, але швидше навпаки – поглибився процес диференціації соціогуманітарного знання. Проблемним стає також з'ясування специфіки *соціологічної рефлексії* щодо глобальних трансформацій, оскільки кількісно соціальні феномени, як об'єкти досліджень, починають поступатися *соціальним ноуменам*. Сама глобалізація, незважаючи на незліченну кількість публікацій, присвячених їй, – багато в чому *явище ноуменального порядку*. На це вказує хоча б той відхід до акцентуації суверенітету національних держав, який відбувся внаслідок сучасної світової фінансової кризи. Сама частота розмов про *глобалізацію* перевищує практичні її результати. Не становлять виняток і спроби створити глобальні структури та інститути, спроможні поставити під контроль ті чи інші процеси, що наявні в сучасному світі. А соціологічна рефлексія, котра не зорієнтована на соціально-групову (або класову) структуру, принципово неможлива. До того ж глобальних

структур подібного характеру в світі просто не існує, хоча діє тенденція перетворення проблем, які мають місце в класичних соціально-класових організованостях різних суспільств, у проблеми етнічного формату. Мовиться, власне, про те, коли до іноземної робочої сили відносяться як до сили пролетарського порядку.

Опрацьованими практиками соціологічного аналізу вказаних процесів залишається концентрація дослідницької уваги на якому-небудь окремому аспекті трансформацій, званих глобальними (найчастіше на економічному, політичному чи технологічному); на зростаючому розмежуванні країн на бідні і багаті; на відповіді на глобальні виклики, наслідки яких несхожі у різних країнах. Але все це мало місце і раніше, просто сучасники стали дивитися на світ як на щось *єдине*. У цьому розумінні *глобалізація* – це *ідеальний конструкт*, з яким дослідники порівнюють стан міжнародних відносин, які у своїй єдності мають тенденцію до перетворення у *всесвітню історію*. Інакше кажучи, різні народи (етноси) не лише присутні в історії, не тільки взаємодіють як *нерівні між собою*, а мають рівне право на участь у використанні світових ресурсів.

От чому поняття “*глобалізація*”, якщо слідувати М. Веберу, – всього лише ідеальний тип, далекий від свого реального прототипу. Це – *ноумен*, що не має феноменального втілення і в цьому сенсі сам є феноменальним: орієнтуючись на нього, країни, уряди та інші офіційні суб'єкти формують свою поведінку стосовно решти суб'єктів і тим самим стають соціальними носіями активності. Вони, зважаючи на вказану тенденцію, беруть участь у формуванні реальності, яка, своєю чергою, сприймаючись досить неоднозначно величезним загалом людей в усьому світі, спонукає їх до пошуку альтернативного шляху, відмінного від глобального об'єднання капіталів, що названий нами *соціалізацією*.

У контексті окресленого одним з якнайменш розроблених і найбільш методологічно невизначеним є питання про суть і майбутнє можливої глобальної системи. Все залежить від того, хто постане реальним суб'єктом її створення – деперсоніфікований в урядах капітал, або ж реальні люди, поєднані ідеєю протистояння капіталу. Відтак маємо дві протилежні за своїм соціальним значенням тенденції, в яких у латентній формі присутній історичний *закон прагнення земель до всесвітнього об'єднання*. Очевидно, що об'єд-

нання капіталів протистоїть об'єднанню народів, хоча і є одним із шляхів їх уєднання. Це, як висловився б К. Маркс, обернена форма соціалізації – напрям (форма) один (одна), результат (зміст) – інший. Разом із реальною соціалізацією світу, тобто його декапіталізацією, вони й співпадуть. До речі, в соціології це питання, хоча і поставлене вельми абстрактно, обговорюється досить часто у термінах, введених у науковий оборот класиком соціології Ф. Тенісом, – **“Гемайншафт”** і **“Гезельшафт”**. Так, одні дослідники налаштовані оптимістично (наприклад, П. Штомпка, М. Келдор, В. Белл): вважають, що нині формується “Всесвітній Гемайншафт” – глобальні трансформації, що приводять до якісно нового типу співтовариств людей на рівні людства – планетарні утворення з ознаками спільноти, яка поверне людям радість, котра засновується на близькості, солідарності, взаємній пошані і довір'ї без відмови від сучасності і глобалізації. Друга група соціологів налаштована більш песимістично: стверджує, що глобалізація стимулює створення “Всесвітнього Гезельшафту”, або такого світового суспільства, яке базуватиметься на новому світовому порядку, світовій державі і світових органах влади, тобто на новому способі організації відносин між суспільствами, групами та індивідами.

Як не прикро, проте новизна тут стосується суто глобальних органів влади, а також закономірної появи нових форм соціальної нерівності, які неминуче виникнуть у такій глобальній державі. На наше переконання, сутнісно мовиться про дві вищевказані тенденції глобалізації – про *капіталізацію* і *соціалізацію* світу людських відносин. Причому вони є взаємовиключними об'єктами досліджень, хоча зовні йдеться про одне і те ж – глобалізацію. Вочевидь указана проблема ще складніша, адже виходить за рамки простих спекуляцій щодо майбутнього соціального устрою і зачіпає проблеми світоглядного порядку, а конкретніше того, *у чому саме полягає відмінність соціального і суспільного*.

Поняття **“соціальне”** відображає стан суспільства, структурованого за багатьма ознаками. Крім того, йому властиве перманентне поглиблення соціальної диференціації, елементи якого покликані виконувати покладені на них функції. Причому таку диференціацію не треба розглядати тільки і винятково як поглиблення вже наявних відмінностей між існуючими соціальними групами і

класами. Це одночасно і поява нових ознак соціальної нерівності, однією з яких в останнє десятиріччя стала так звана *цифрова нерівність*. У будь-якому разі проблема соціальної структури в цьому контексті – це різюча відмінність між соціальними рівністю і нерівністю у форматах як історії їх становлення, так й історичних перспектив людства у цілому. В західній соціології ця проблема, на жаль, вульгаризована – звужена до відмінності соціального і соціетального. Але вже Теніс цікавився схожими питаннями і мав намір одержати на них відповіді з допомогою понять **“Гемайншафт”** і **“Гезельшафт”**. Близький до їх вирішення був і Дюркгейм зі своїм уявленням про механічну та органічну солідарності. А основоположники марксизму взагалі ставили проблему вельми конкретно, тому зовсім не випадково у їхніх роботах термін “соціальне” зустрічається вельми рідко і розуміється переважно у трьох основних значеннях: а) як загальне (для людей); б) як сукупність проблем, з якими стикаються лише і винятково низи суспільства в їх відносинах з верхами; в) як нерівні відносини між групами і класами. Тому вони займалися аналізом суспільних *відносин як* таких, у котрих беруть участь усі групи і класи суспільства; причому з'ясовувалося, за яких умов вони у цих відносинах можуть брати рівну участь, а в яких – нерівну.

Отже, в другому випадку аналізовані відносини перетворюються на соціальні, зовні залишаючись суспільними. З цього випливає, що можливі дві стратегії соціологічних досліджень, які розрізняються як за об'єктом, так і за метою. Мета, як відомо, залежна від об'єкта.

Якщо об'єктом дослідження є соціальна рівність, то його мета (предмет) – пошук: а) шляхів пізнання цього предмета; б) ознак, за якими можна узагальнювати те, що в історії вже існує відповідна тенденція; в) чинників, що перешкоджують її природно-історичній реалізації; г) суб'єктів (груп чи класів), зацікавлених у найшвидшій реалізації даної тенденції. Саме наявність цих умов уможливує повноцінність соціологічного пізнання соціальної рівності. І навпаки, якщо об'єктом дослідження є соціальна нерівність, то мета (предмет) – пошук шляхів його консервації, що припускає також: 1) виявлення способів консервації такої нерівності, що мали місце в історії класового суспільства; 2) віднайдення чинників, що перешкоджають встановленню цієї нерівності; 3) вибір суб'єктів (груп чи

класів), які хоча б локально незацікавлені у встановленні соціальної рівності і готові протидіяти тенденції до нерівності; 4) дослідження умов, за яких дані суб'єкти, як і ті, котрі зацікавлені у рівності, можуть хоча б тимчасово поміняти свою соціально-історичну орієнтацію і, відповідно, здійснити пошук способів впливу з метою утримання їх свідомості під контролем.

У кожному з можливих стратегій або сценаріїв дослідження вітчизняний соціолог стикається з усвідомленням потреби не тільки обрати адекватну методологію, а й світоглядні та ідеологічні орієнтації, а ще й з вимогою активізації методологічного обґрунтування епістемологічної і соціальної суті домінуючого об'єкта. Тут зауважимо, що соціальні взаємодії характеризуються тим, що це суб'єкт-об'єктні, а не суб'єкт-суб'єктні відносини. Отож у цьому разі **об'єкт** відноситься не до того, чому присвячене дослідження, а до того, на що спрямована дія соціального суб'єкта. І це зрозуміло, адже в кожній з даних парадигм пізнання об'єкт теж свій, тому що при розгляді відносин між людьми як суто **соціальних** цим об'єктом є *інший*, його залежна від місця у соціально-груповій структурі суспільства поведінка, а при розгляді цих відносин як суспільних об'єкт пізнання становлять **наші** відносини, де поведінка іншого залежить від мого ставлення до нього (як і навпаки).

Зазначене безпосередньо стосується вітчизняних соціологів, котрі здебільшого знаходяться в методологічних рамках соціології 1-го Модерну (згідно з концепцією У. Бека – з його контейнерною теорією суспільства) і котрі практично не звертаються до проблем глобалізації і *латентної соціалізації світу*. Саме нарощування такої соціалізації як альтернативи глобалізації (яку доречно розуміти як поступовий, хоча і нерівномірний, наступ соціальних низів у їх боротьбі теж з наступаючим капіталом за свої права та інтереси), що актуалізує *проблему публічної соціології* (слідуючи за Буравим), або *суспільної*, як прозвучало на III міжнародному форумі соціологів у Львові в травні 2009 року, з її зростаючою соціальною роллю у посткомуністичних суспільствах.

Оскільки в Україні дисертацій з теоретичної соціології обмаль, а з питань логіки і методології соціологічного дослідження взагалі на кожну п'ятирічку приходиться одиниці, то в очікуванні майже фантастичної події – створення кафедр тільки з логіки і методології соціологічного дослідження, хоча б у провід-

них університетах України, частина з яких починають досить активно позиціонувати себе у статусі дослідницького, слід якомога енергійніше проводити малоформатні збори з цих питань, організовувати “мозковий штурм” у тривалих дискусіях на сторінках професійних наукових видань. Без цього вочевидь неможливо формувати й утверджувати сучасне *соціологічне мислення*.

Такі міркування виникають самі собою вже при читанні перших рядків вищезгаданої монографії [12]. Так, у вступі Н.Б. Отрешко стверджує: “В сучасних соціальних науках актуальною стає рефлексія стосовно засновків наукового знання” [12, с. 3]. Зауважимо, що в назві монографії – “Трансформація епістемологічних засад соціології” – має місце двокрапка, що передує авторському тлумаченню провідних елементів цього процесу. Першим тут поставлене слово “суб'єкт”. Проте автор у вступі не пояснює, по-перше, для якого саме суб'єкта вказана рефлексія стає актуальною і, по-друге, яка причина появи такої актуальності. Написане інше: “Можна виділити кілька рівнів подібної рефлексії” [Там само]. Кому і чому це дозволено зробити, знову автор не пояснила, а так само, як і раніше, не назвала суб'єкта пропонованої різнорівневої рефлексії. Проте щось треба було уточнити, розкриваючи свої творчі задуми. І зроблено це з рефлексивних позицій так званого **анонімного суб'єкта** на кожному рівні рефлексії. А він анонімний унаслідок того, що його присутність у тексті лише номінальна, адже його реальне соціальне ім'я автором не вказане. Слово суб'єкт, між іншим, указує тільки на здатність до раціональної дії, але не є ім'ям, за яким можна розпізнати або ідентифікувати реального суб'єкта соціальної дії.

Звісно, тут не місце давати докладний аналіз відмінностей між словом, поняттям та ім'ям. Але не враховувати ці відмінності в науковому дослідженні не можна. На жаль, Н.Б. Отрешко у використанні подібних, профанних для соціологічного пізнання, думок не самотня: замовчування того, хто і з якою метою скоює соціальну дію – це типова профанія наукового пояснення.

Далі автор пише: “На внутрішньотеоретичному рівні рефлексії більш чіткими стають межі предметів дослідження у рамках методології”, що вже склалася [Там само]. Проте знов не пояснене те, яким чином методологія склалася, і яка її сутність. Читаємо й таке: “Рефлексія з приводу предметів дослідження

у цьому випадку є способом їх об'єктивування, виявляється (*сама собою, чи що?* – Автори) багатомірність уже наявних предметів, звідси виникають проблеми у їх дослідженні” [Там само]. Як виникають ці проблеми знову не пояснено, але вказаний спосіб їх локального розв’язання: “Ці проблеми частково вирішує перехід на метатеоретичний рівень рефлексії. На цьому рівні в дослідників з’являється (і знову, чи то самі собою? – Автори) можливість зіставляти різні методологічні підходи і парадигми, що утруднено на внутрішньотеоретичному рівні” [Там само].

Особливе зауваження виникає стосовно слова **об’єктивування**. Саме слова, а не поняття, тому що в останньому випадку вимушені згодитися з тим, що рефлексія – це спосіб перетворювати уявлення на об’єктивно існуючі предмети, коли ці предмети зовні і незалежно від наших уявлень не існують. Ця філософська суб’єктивно-ідеалістична позиція у вигляді конструктивізму давно проникла в соціологію. Н. Отрешко не підтримує таку позицію. Однак тоді повинна визнати, що подібні слова присутні у її тексті як вербальне сміття, що не може бути підставою для соціологічного теоретизування щодо епістемологічних засад соціології. Якщо ж вона наполягає, що використовує дане слово як поняття, тоді перетворює його на дійсну підставу свого теоретизування, за що її і треба критикувати, щоб інші теоретики не повторювали подібних методологічних помилок.

Загалом наявність утруднень рефлексії на цьому рівні та їх визнання автором підтримуємо, адже це сприяє появі на метарівні, поперше, різних методологічних підходів і парадигм, по-друге, якоїсь можливості їх зіставлення. Далі [Там само] автор окреслює певні перспективи: “При зіставленні різних методологій підтримані науковцями формулювання предметів дослідження набувають нового значення і смислу, розширення рамок процедури рефлексії дозволяє дослідникам повному поглянути на звичне коло питань”. І ось тепер-то вперше заходить авторська мова про причини: “До метатеорій у соціальних науках можна віднести соціологію знання, як окремий її випадок – соціологію соціологій. У рамках таких метатеорій особлива увага привертається соціальному чиннику в побудові буденних, філософських і наукових картин світу” [Там само]. Нарешті Н. Отрешко сказано головне у цьому абзаці: *соціальне у всіх своїх іпостасях приведе читача до*

розуміння сутності генезису (побудови) всіх картин світу. Вочевидь труднощів у прочитанні цього абзацу було б менше, якби з цього автор розпочинала свій вступ.

Між тим і другий абзац вступу не позбавлений оптимістичних авторських інтенцій. Обговорюючи можливості рефлексії на міждисциплінарному рівні, автор вважає, що саме на цьому рівні є змога “створити таку методологію аналізу, де знімаються суперечності у трактуванні одного і того ж предмета різними науковими дисциплінами” [Там само]. Цю думку щодо перспективи рефлексії вона розвиває у третьому абзаці: “Загальнонауковий рівень рефлексії загострює увагу на методологічних проблемах окремих галузей наукового знання”. Відтак складно зрозуміти, пам’ятаючи фінал першого абзацу про роль соціального (передусім суб’єкта), чому з методологічними проблемами стикаються галузі знання, а не представники (суб’єкти), котрі займаються науковими дослідженнями і зустрічають на цьому шляху певні труднощі, що вимагають виявлення і пояснення причин, що їх породжують.

Завершення третього абзацу пропонує таку версію оптимістичних рішень: “...Але дані проблеми можуть бути розв’язані лише на найзагальнішому рівні рефлексії – філософсько-методологічному. Потреба у рефлексії такого рівня є не завжди, а тільки у момент кризи домінуючої в соціальній системі наукової картини світу, при зміні парадигм. Фактично філософсько-методологічна рефлексія дозволяє піднятися над ситуацією загальнонаукової кризи методологічних (чому не епістемологічних? – Автори) основ і висвітлити логіку становлення і розвитку тієї чи іншої концепції або теорії” [12, с. 3–4].

Оскільки добре відомо, що *філософська рефлексія* завжди методологічна за своїм змістом, то чи потрібно завантажувати науковий апарат поняттями типу філософсько-методологічний (рівень)? До того ж методологічні проблеми адекватно розв’язуються на рівні філософської рефлексії, навіть якщо йдеться про методологічну функцію однієї дисципліни стосовно іншої (наприклад, загальної соціології щодо, скажімо, соціології права).

Пошук відповідей на наші запитання, ймовірно, буде доречним, зважаючи на зміст наступного – п’ятого – абзацу вступу монографії Н.Б. Отрешко. “У сучасній соціології, – пише дослідниця, – відбувається таке ж перетворення, яке мало місце на початку ХХ століття у природознавстві у зв’язку з відкриттям

теорії відносності і явищ квантової фізики. Так само, як і там, сьогодні у соціальних науках спостерігається відмова від субстанціоналізму як образу мислення і має місце перехід до “мережного мислення”. Ми, соціологи, знаходимося на самому початку цього шляху як у теоретичних розробках, так і у створенні нових методів дослідження. Багато в чому методологічний пошук нових засад для соціології гальмується специфічністю ситуації усередині наукового співтовариства” [12, с. 4].

Після таких заяв у вступі, інтерес до читання основного змісту згадуваної монографії природно стає ще вагомішим. Чи дізнаються читачі, по-перше, які саме тимчасові рамки сучасної соціології; по-друге, хто ж практикував субстанціоналізм у соціології, настільки і чому від нього вже пора відмовлятися і, взагалі, що цей субстанціоналізм являє собою; по-третє, які ідентифікаційні ознаки того, хто позначений як “Ми, соціологи...”; по-четверте, у чому сутність деякого методологічного пошуку, якщо він не згаданий тільки заради, як мовиться, червоного слівця; по-п’яте, чому мережний аналіз не може розглядатися як пошук якоїсь невідомої донині соціальної субстанції, рівної, наприклад, соціальної дії, і чому загалом соціальне не може вивчатися як таке, що має багаторівневі субстанційні засади на кшталт соціальної дії, соціального інституту тощо. А головне – де переконливі аргументи на користь приведеної аналогії між фізикою на початку ХХ століття і соціологією на початку ХХІ?

Н.Б. Отрешко як автор монографії, завершуючи вступ, формулює свої, на її переконання, епістемологічні питання, головними серед яких є: 1) чим є реальність, звана соціальною; 2) які її сутнісні характеристики; 3) коли вона має місце, а коли починає розчинятися (*в чому?* – Автори) і зникати, змінюючись іншими реальностями, продукуваними сумісним життям людей; 4) і що може бути набагато важливіше – це проблема розуміння того, хто є ми, тобто ті, хто вивчає цю реальність; з якою метою ми її досліджуємо, що можемо одержати у результаті, інакше кажучи, які можливості та обмеження нашого пізнання” [12, с. 4–5]. Далі пропонується простежити за логікою побудови відповідей, пропонованих у шести розділах основної частини монографії.

У зв’язку з тим, що нас далеко не у всьому задовольняють пропоновані Н.Б. Отрешко відповіді і, водночас, зважаючи на їх винят-

кову важливість для подальшого розвитку соціологічної теорії, маємо намір опублікувати серію статей, присвячених піднятим у цій роботі проблемним питанням.

1. Гоулднер А.У. Наступаючий кризис западной социологии / А.У. Гоулднер / Перевод с англ. – Санкт-Петербург: Наука, 2003. – 575 с.

2. Джонсон Т., Дандекер К., Эшуорт К. Теоретическая социология: условия фрагментации и единства // Теория и история экономических и социальных институтов. – М., 1993. – Том 1. Вып. 1. – С. 83–105.

3. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. – М.: РОССПЭН, 1997. – 432 с.

4. Кравченко С. А. Модерн и постмодерн в динамически меняющемся мире. – М.: Издательство “МГИМО-университет”, 2007. – 286 с.

5. Кравченко С. А. Социологическая теория: дискурс будущего // Социол. исслед. – 2007. – № 3. – С. 3–23.

6. Кравченко С.А. Динамика социологического мышления и воображения // Социол. исслед. – 2009. – № 8. – С. 14–24.

7. Крылов Д. Интервью с Александром Филипповым (06 октября 2008 г.). Доступ: ОРЕС.RU.http://www.ores.ru/docs.aspx?id=224&ob_no=87755.

8. Крылов Д. Интервью с Иммануилом Валлерстайном (18 сентября 2009 г.) // Экономическая социология. – 2009. – Т. 10, №5. – С. 7–10. Доступ: http://ecsoc.hse.ru/data/2009/11/28/1234590208/1ecsoc_t10_n5.pdf.

9. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.И. Социология. Основы заглавной, специальных и галузевых теорий. – К.: Каравела, 2008. – 544 с.

10. Немировский В.Г., Невирко Д.Д., Гришаев С.В. Социология: Классические и постнеклассические подходы к анализу социальной реальности. – М.: Российск. гуманитар. гос. ун-т, 2003. – 557 с.

11. Николаенко Л.Г., Яковенко А.К., Яковенко Ю.И. До основания (эпистемологического), а затем, но главное – зачем? // Социальные технологии: Актуальные проблемы теории и практики: 3б. науч. праць. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 43. – С. 116–135.

12. Отрешко Н.Б. Трансформация эпистемологических оснований социологии: субъект, метод познания, картина социального мира. – К.: ИС НАНУ, “Випол”, 2009. – 268 с.

13. Пригожин И., Стенгерс И. Время, хаос, квант. – М., 1994. – 326 с.

14. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 295 с.

15. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – М.–СПб. и др.: Питер, 2002. – С. 357–414.

16. Романовский Н.В. О современном этапе развития социологии // Социальные исследования. – 2007. – №1. – С. 22–31.

17. Тощенко Ж.Т., Романовский Н.В. О тенденциях развития социологии в современном мире // Социологические исследования. – 2007. – №6. – С. 3–12.

18. Яковенко Ю. Методологічна невизначеність в епоху постмодерну... // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 200–204.

АНОТАЦІЯ

Яковенко Юрій Іванович, Яковенко Алла Казимирівна.
Рефлексія епістемологічних засад сучасної соціології.

Загострення кризи розвитку будь-якого соціального об'єкта завжди спричиняє актуалізацію більш прискіпливого розгляду його витоків і першооснов. Для соціології – це епістемологічні засади всього масиву напрацьованого знання. У статті висвітлені способи розгляду та критичного переосмислення цих засад. Окремо аргументовано той факт, що пересічний вітчизняний соціолог стикається з проблемою не тільки вибору теоретичної позиції, концепції чи моделі із фактично безлічі теоретичних уявлень, а й із потребою рефлексивного визначення своїх світоглядних та ідеологічних орієнтирів, методологічного обґрунтування епістемологічної презентації об'єкта соціологічного пізнання та з'ясування його соціальної сутності як взаємодоповнення феноменального та ноуменального змістових вимірів. У цьому контексті демонструються інтелектуальні картини несамокритичності українських соціологів стосовно визначення епістемологічних передумов-координат пізнавальної творчості соціогуманітарного тематичного спрямування.

Ключові слова: епістемологія, соціальна законмірність, суб'єкт, метод пізнання, картина соціального світу, культура соціологічного теоретизування; соціальний феномен, ноумен; соціологічна рефлексія; емпіризм, субстанціоналізм, суб'єктивізм, раціоналізм, сенсуалізм, позитивізм, соціальний конструктивізм, соціалізація, глобалізація, Гемайншафт, Гезельшафт, соціальне, об'єктивування.

АННОТАЦИЯ

Яковенко Юрий Иванович, Яковенко Алла Казимировна.

Рефлексия эпистемологических основ современной социологии.

Заострение кризиса развития любого социального объекта всегда вызывает актуализацию более придирчивого рассмотрения его истоков и первооснов. Для социологии – это эпистемологические основы всего массива наработанного знания. В статье освещены способы рассмотрения и критического переосмысления этих основ. Отдельно аргументировано тот факт, что рядовой отечественный социолог сталкивается с проблемой не только выбора теоретической позиции, концепции или модели из фактически множества теоретических представлений, но и с необходимостью рефлексивного определения своих мировоз-

зренческих и идеологических ориентиров, методологического обоснования эпистемологической презентации объекта социологического познания и выяснения его социальной сущности как взаимодополнение феноменального и ноуменального смысловых измерений. В этом контексте демонстрируются интеллектуальные картины несамокритичности украинских социологов относительно определения эпистемологических предпосылок-координат познавательного творчества социогуманитарного тематического направления.

Ключевые слова: эпистемология, социальная закономерность, субъект, метод познания, картина социального мира, культура социологической теоретизации; социальный феномен, ноумен; социологическая рефлексия; эмпиризм, субстанционализм, субъективизм, рационализм, сенсуализм, позитивизм, социальный конструктивизм, социализация, глобализация, Гемайншафт, Гезельшафт, социальное, объективирование.

ANNOTATION

Yakovenko Yuriy, Yakovenko Alla.

Reflection of Epistemological Basis of Modern Sociology.

Worsening of the crisis of the development of any social object always causes the actualization of a more scrupulous analysis of its sources and original grounds. For sociology these are epistemological grounds of the whole body of acquired knowledge. In the article the means of analysis and critical re-evaluation of these grounds are uncovered. Besides the fact that an average Ukrainian sociologist faces the problem not only to choose a theoretical position, concept or model out of variety of theoretical ideas, but to reflectively define his own ideological aims, methodological substantiation of epistemological presentation of the object of sociological knowledge and its social substance as mutual supplement of phenomenal and noumenal contextual dimensions has been substantiated. In this context the intellectual pictures of less than critical self-evaluation of Ukrainian sociologists concerning the definition of epistemological preconditions – landmarks of notional activity of socio-humanitarian thematic direction have been demonstrated.

Key words: epistemology, social lawfulness, subject, method of notion, picture of social world, culture of sociological theorizing; social phenomenon, noumen; sociological reflection; empiricism, substantialism, subjectivism, sensualism, positivism, social constructivism, socialization, globalization, Gemeinschaft, Gesellschaft, objectivity.

Надійшла до редакції 6.02.2010.